

Ekonomická sociologie Josepha A. Schumpetera

Marek Loužek¹

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy a Vysoká škola ekonomická, Praha

The Economic Sociology of Joseph A. Schumpeter. The paper is concerned with the economic sociology of Joseph Alois Schumpeter. First section introduces the life and works of Joseph Schumpeter. Second section analyses Schumpeter's relation to sociology. Third part discusses his early sociological works. Fourth section examines the famous book *Capitalism, Socialism, and Democracy*. Fifth part is concerned with sociological receptions of Schumpeter. Sixth part sets Schumpeter in context of world sociological theory, particularly the social stratification theory. The paper shows that Schumpeter's sociology is original and thought-provoking up to these days.

Sociológia 2007, Vol. 39 (No. 1: 29-48)

Key words: *Joseph A. Schumpeter; economic sociology; capitalism; socialism; democracy; social stratification theory.*

Z významných postav působících na pomezí ekonomie, sociologie a politické vědy nápadně vyčnívá moravský rodák Joseph Alois Schumpeter. Jeho kniha *Kapitalismus, socialismus a demokracie* šokuje dodnes odborníky i laiky na celém světě. Cílem článku je ukázat, že Schumpeterova sociologie je originální, provokativní a stojí za hlubší rozbor i dnes.

Struktura článku je následující. První část načrtává život a dílo Josepha Schumpetera. Druhá část se zabývá Schumpeterovým vztahem k sociologii. Třetí část zkoumá rané sociologické práce Schumpetera. Čtvrtá část zkoumá slavnou knihu *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Pátá část rozebírá některé ze Schumpeterových recepcí. Šestá část vsazuje Schumpetera do kontextu světové sociologické teorie. Sedmá část přináší závěr.

1. Život a ekonomická teorie

Rakouský ekonom a sociální teoretik Joseph Schumpeter (1883-1950) byl dlouho považován za konkurenta Johnu Maynardu Keynesovi o titul největšího ekonoma 20. století. Kromě ekonomie však zasáhl i do jiných společenskovedních disciplín, včetně sociologie. Jeho názory byly vždy odvážné, provokativní, nastolovaly nová témata a přinášely překvapující, často až šokující závěry.

Joseph Schumpeter se narodil v Třešti na Moravě. (Kindlová 2001) Vystudoval na vídeňské univerzitě. V letech 1909-1919 působil jako univerzitní profesor v Černovicích a Grazu. V letech 1919-1920 byl ministrem financí, v letech 1920-

1924 ředitel menší banky, která později zkrachovala. V letech 1925-1932 působil jako profesor na univerzitě v Bonnu. V roce 1932 přesídlil natrvalo do USA, kde byl až do své smrti profesorem Harvardské univerzity.

K hlavním dílům Schumpetera patří: *Podstata a obsah teoretické ekonomie* (1908), *Teorie hospodářského vývoje* (1912), *Hospodářské cykly I, II* (1939), *Imperialismus a společenské třídy* (1941) a *Kapitalismus, socialismus a demokracie* (1942). Po smrti vyšla monumentální *Historie ekonomické analýzy* (1954), kterou vydala Schumpeterova třetí manželka Elisabeth.

Schumpeter zastával široké pojetí ekonomie. Jeho širší zájmy byla obdivuhodná. Ekonomie se podle něj skládá z ekonomické teorie, ekonomické historie, dějin ekonomických teorií, empirické (statisticko-ekometrické) analýzy, sociologie, sociální psychologie a práva. Tyto disciplíny představují jakousi „nebeskou klenbu“, k níž se však málokdo po Schumpeterovi přiblížil.

Schumpeter věřil, že kapitalismus je největší výdobytek západní civilizace, ale na druhé straně předvídal jeho zánik. Politicky byl spíše oportunista. V roce 1919 přijal pozvání marxistů Rudolfa Hilferdinga a Emila Lederera k angažmá v socializační komisi, která formulovala plány na znárodnění části německého průmyslu. Ačkoli Schumpeter nebyl marxista, účastnil se její práce.

Toto jmenování pomohlo Schumpeterovi v politické dráze, neboť Hilferding doporučil Schumpetera Otto Bauerovi, bývalému členu Böhm-Bawerkova semináře a vůdci rakouských sociálních demokratů, aby vstoupil do jeho vlády jako ministr financí. Schumpeter post přijal, ale hned v následujícím roce byl z vlády odvolán, neboť neprojevoval dostatečné socializační nadšení.

Kontroverzní je Schumpeterův vztah k Německu. Na jedné straně obdivoval německou kulturu a její národ. Na druhé straně se obával, že Německo silou ekonomickou či vojenskou ovládne Rakousko. Proto byl zklamán, když došlo v roce 1938 k anšlusu Rakouska. Když se v roce 1933 dostal k moci Hitler, odsuzoval ho, ale současně se mu nelíbily útoky amerického tisku na něj. Více než Hitlera se bál Stalina.

Na počátku druhé světové války byl Schumpeter přesvědčen, že Hitler zvítězí. (Seifert 1993) Prohlásil, že nacistické Německo by si mělo dobytá území podržet, protože ke změně v Evropě mělo dojít už dávno. Tento jeho názor, který veřejně pronesl v přednášce na Cambridge, přiměl FBI, aby Schumpetera vyšetřovala. Schumpeter nedokázal pochopit, proč jsou všichni kolem něho tak nepřátelští k Hitlerovi, nikoli ke Stalinovi.

V roce 1941 viděl pouze dvě možnosti: jedna, že Anglie vyhraje válku. Druhá, že svět zůstane rozdělen do čtyř bloků: angloamerického, evropského (ovládaného Německem), ruského a japonského. Když v roce 1945 byl Hitler definitivně poražen, prohlásil, že Britové a Židé vyhráli válku s pomocí USA. Spojenci měli podle něj okamžitě zaútočit na Sovětský svaz. Polovičatá práce je horší než nic.

¹ PhDr. Ing. Marek Loužek, PhD., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, katedra sociologie, Celetná 20, 116 42 Praha 1, Česká republika. E-mail: louzek@post.cz

Ve Spojených státech se stal Schumpeter velmi kritickým k Rooseveltovi a New Dealu. Báł se, že Roosevelt tím či oním způsobem USA zruinuje. Hájl názor, že deprese musí odeznít přirozenými silami a že se nemá zasahovat do hospodářského cyklu. Obnova bude zdravá jen, když proběhne vlastními silami. Obecně zůstal Schumpeter konzervativním a národně (rakousky) orientovaným.

Za největšího ekonoma všech dob považoval Schumpeter Leóna Walrase. Obdivoval jeho teorii všeobecné rovnováhy a odlišoval se tak od neorakouské tradice kritiky scientismu. Věřil, že ekonomie ze všech společenských věd se nejvíce blíží vědám přírodním. Podporoval matematizaci ekonomie, nicméně za jádro ekonomie považoval teorii. První spor o metodu byl podle něj přehnaný a zbytečný. (Loužek 2001: 153-154)

V *Teorii hospodářského vývoje* (1912) předložil Schumpeter originální pojetí podnikatele a podnikatelského zisku. Opravdový podnikatel je zosobněný inovátor, který narušuje stereotypy. Inovace znamenají zavádění nových technologií, odhalování nových výrobních prostředků, nových metod prodeje, objevování nových trhů a pod. Hlavním druhem inovací je uvádění nových výrobků na trh.

Podnikatel není inženýr. Musí znát trh, odhaduje potenciální úspěch různých inovací na trhu, riskuje jejich neúspěch. Objevuje „mezery na trhu“ a provádí činnosti, které mají tyto mezery zaplnit. Podnikatelský zisk vzniká díky úspěšné inovátorské činnosti podnikatele. Na rozdíl od Knighta, který vykládal zisk jako náklad rizika a odměnu za nejistotu, Schumpeter vysvětluje zisk realizací dočasné monopolní výsady na využívání své inovace.

V *Hospodářských cyklech* (1939) se Schumpeter přihlásil k reálné teorii cyklu, která vysvětluje hospodářské cykly proudem inovací (nikoli peněžními změnami). Cykly nejsou plynulé toky, nýbrž nárazové vlny. Vlny vznikají proto, že jeden druh inovací podněcuje další druhy inovací. Když se inovační vlna vyčerpá, řada investic se ukáže být „špatnými“. Původní investiční vlna se změní ve vlnu desinvestování čili odbourávání špatných investic.

Schumpeter odlišil tři typy hospodářských cyklů: Kondratěvovy (dlouhodobé), Juglarovy (střednědobé) a Kitchinovy (krátkodobé). Tvořivá destrukce je spontánní ozdravný proces, který zbavuje ekonomiku špatných investic a vlastně i špatných podnikatelů a klesá cestu k rovnováze na novou, vyšší úroveň, na níž ji pozvedla inovační vlna. Ačkoli Schumpeter byl přesvědčen o ekonomické efektivnosti kapitalismu, předložil vizi zániku kapitalismu.

2. Vztah k sociologii

V období od první světové války do roku 1932, kdy emigroval do Spojených států, vypracoval Schumpeter několik příspěvků do sociologie. Schumpeter chápal své sociologické stati především jako příspěvek k široce pojaté sociální ekonomii.

(Sozialökonomik) Schumpetera lze považovat za největšího následovníka Webera jako ekonomického sociologa. (Swedberg 1991 či Bottomore 1992)

Zájem Schumpetera o sociologii je starého data. Již jako žák v tereziánské škole začal mladý Joseph číst knihy o sociologii a filozofii. Během studií ve Vídni se Schumpeter zhloubal do Webera, Marxe a rakouských marxistů. Po doktorátu v roce 1906 trávil nějaký čas v Anglii, kde se mu dostaly do ruky přednášky finského sociologa Edwarda Westermarcka. Byl rovněž seznámen s díly Emile Durkheima či George Simmela.

V roce 1909, když se ucházel o habilitaci, navrhl Schumpeter, že vedle ekonomie a statistiky bude učit rovněž sociologii. Kurz, který navrhl, se jmenoval *Základy a současný stav sociologie*. Obsah kurzu byl následující: 1. jak vznikla sociologie a proč je nutná, 2. její oblasti a která fakta k ní náleží, 3. její problémy, 4. její metody a současné výsledky, 5. hlavní proudy v sociologii, 6. sociologie každodenního života.

Hranice mezi společenskými vědami nebyly v Schumpeterově době tak ostré jako dnes. O tom, že Schumpeter měl široký zájem o sociální vědy, svědčí fakt, že když přednášel na univerzitě v Černovicích (dnešní Bukovina v Rumunsku), vedl kurz *Stát a společnost*, který byl převážně sociologický. Jako výměnný profesor na Kolumbijské univerzitě v letech 1913-1914 učil kurz *Teorie společenských tříd*.

Sociologii Schumpeter nemínil vědu o společnosti obecně, nýbrž svébytný obor se svými vlastními problémy a tématy. Z *Podstaty a hlavního obsahu teoretické ekonomie* (1908) je zřejmé, že sociologii považuje autor za autonomní sociální vědu se svými vlastními cíli a metodami. Zdůrazňuje však, že nikdo by neměl být přesvědčen o potřebnosti této mladé vědy více než ekonom – viz Perman (1985).

Sociologii pojal Schumpeter jako teorii společenských institucí a principů společenské organizace. Sociologie pojednává o interakci mezi jednotlivci a skupinami jedinců uvnitř sociálního celku. Když Schumpeter hovořil o sociologii, měl na mysli instituce, včetně jejich vynucování a sankcí. Zatímco v ekonomické teorii je nutné vždy začít od jednotlivce, v sociologii je základní jednotkou skupina.

S Maxem Weberem se Schumpeter poprvé setkal ve Spolku pro sociální politiku, který sdružoval prominentní německé ekonomy. (Viz Loužek 2005) Schumpeter podpořil Webera ve sporu o hodnoty v ekonomii a společenských vědách, který se odehrál kolem roku 1910 v rámci spolku. Weber přizval Schumpetera k napsání dějin ekonomických teorií v rámci Grundriss der Sozialökonomik kolem roku 1901.

Když byl Max Weber v roce 1918 vyzván, aby navrhl kandidáta na post vedoucího katedry ekonomie na univerzitě ve Vídni, doporučil srdečně

Schumpetera. Jak Weber tak Schumpeter byli editory časopisu *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* – od roku 1916 do Weberovy smrti v roce 1920. O Weberovi napsal Schumpeter nekrolog do časopisu *Der Österreichische Volkswirt*. (Viz Schumpeter 1954)

Pojem Sozialökonomik si vypůjčil Schumpeter od Webera a Weber mu rovněž posloužil na poli ekonomické sociologie. *Protestantskou etiku a duch kapitalismu* a *Sociální psychologii světových náboženství* považoval Schumpeter za nejlepší sociologické výkony německé vědy. Není proto divu, že sám k sociologii přispěl několika významnými články a slavnou knihou.

3. Stati k sociologii (1953)

Schumpeterovy rané sociologické práce byly souborně vydány v knize *Stati k sociologii* (1953), které shrnují články z let 1918-1929. Je užitečné tyto eseje studovat, protože jsou dodnes inspirativní.

3.1. Krize daňového státu (1917-1918)

První esej v rámci vydaných *Statí o sociologii* nese název *Krize daňového státu*. Obsahuje jednak náčrt nového oboru sociologie – fiskální sociologie (viz Backhaus 2004), jednak analýzu finanční situace, kterou lze očekávat v Rakousku po první světové válce. Daně, třídy a imperialismus může podle Schumpetera nejlépe zkoumat hospodářská sociologie.

Jedno z témat, k nimž ekonomický teoretik měl jen málo co říci, je stát. Stát není jen ekonomický jev: politická struktura společnosti patří k věcem, které ekonom *předpokládá*, a nikoli analyzuje. Ve skutečnosti je stát rovněž ekonomický hráč. Schumpeterova esej obsahuje dvě teze: 1. moderní stát vznikl z fiskálních potřeb knížat, 2. existuje inherentní tendence k fiskální krizi v kapitalistickém státě.

Přes státní expanzi existuje určitá hranice fiskálních schopností státu, která, pokud je překročena, může vyústit ve státní kolaps. Schumpeter vymýšlel různé scénáře, jak by k tomu mohlo dojít (domníval se, že se jim poválečné Rakousko vyhne). Schumpeterova perspektiva zániku fiskálního státu byla dlouhodobá. V *Krizi daňového státu* je tak obsaženo varování, že hodina kapitalismu nadešla.

„Čím více se daňový stát blíží těmto omezením, tím větší je odpor a ztráta energie, s níž pracuje. Větší a větší armáda byrokratů je třeba, aby vynucovala daňové zákony, daňová inkvizice se stává stále dotěrnější, daňové šikanování stále nápadnější. Absurdní ztráta energie ukazuje, že význam organizace daňového státu leží v autonomii soukromé ekonomiky, a že tento význam je ztracen, když stát přestává respektovat tuto autonomii.“ (Schumpeter 1953: 25)

3.2. K sociologii imperialismů (1919)

V dvoudílné esejí *K sociologii imperialismů* (1919) polemizuje Schumpeter s marxistickou tezí o imperialismu jako nejvyšším stadiu kapitalismu. Kapitalismus jako takový podle něj spíše tlumí než rozvíjí imperialistické tendence. Mohou v něm existovat imperialistické zájmy na expanzi. Ale lidé za kapitalismu jsou nastaveni neválečnický. „Antiimperialistické tendence se projevují všude tam, kde se kapitalismus dostal do hospodářství a psychiky moderního národa, nejsilněji tam, kde přišly jeho typy politického panství a s nimi i demokracie.“ (Schumpeter 1953: 123)

Ve světě kapitalismu a za kapitalismu vytvořených elementů moderního společenského života pozoruje Schumpeter všude principiální nepřátelství proti válce, expanzi, kabinetní diplomacii, zbrojení a pod. Tak je tomu i v zemi, která kapitalistický vývoj probojovávala – Anglii. Moderní pacifismus – nepočítáme-li pacifismus náboženských sekt – je rovněž jev kapitalistického světa. Všude, kde se prosadil kapitalismus, vznikly silné mírové strany.

Existuje skupina s velkou politickou vahou, která má zájem na ochranných clech, kartelech, monopolních cenách, podpoře exportu, agresivní hospodářské politice, agresivní vnější politice, válkách a nakonec i expanzivních válkách typicky imperialistického charakteru. Podle Schumpetera je však zásadně špatné hovořit o imperialismu jako nutné fázi kapitalismu. Životní formy kapitalistického světa jsou imperialistickým dispozicím nepříznivé.

Kapitalistický typ průmyslového dělníka je antiimperialistický. Nejslabší imperialismus vidí Schumpeter v USA, kde rovněž vznikly myšlenky na odzbrojení a mezinárodní soudy. „Kapitalismus je ze své podstaty antiimperialistický. Proto nemůžeme stávající imperialistické tendence bez dalšího odvozovat z něj, nýbrž pouze jen jako jevy cizí, do kapitalismu zanesené jinými faktory moderního života.“ (Schumpeter 1953: 126) Není jasné, zda by Schumpeter svou tezi hájil ještě dnes, kdy USA hrají roli světového hegemonu.

3.3. Sociální třídy v etnicky homogenním prostředí (1927)

V esejí *Sociální třídy v etnicky homogenním prostředí* (1927) polemizuje Schumpeter se sociologickým redukcionismem, který dělá ze tříd determinující entity. Paralely mezi teorií podnikatele rozvinuté v *Teorii hospodářského vývoje* (1912) a základní tezí v esejí o sociálních třídách jsou nápadné. Autor nechce zpochybňovat význam rasových rozdílů, ale zaměřuje se na etnicky stejnorodé prostředí.

Pro jednotlivce je jeho příslušnost k určité třídě daná skutečnost, je do určité třídní situace vrozen. Skutečné individuum třídní teorie není fyzická osoba, nýbrž rodina. Třídní situace, do níž je každý člověk začleněn, představuje omezení jeho možností a nese s sebou tendenci zůstat v této třídě i nadále. Přesto je např. podíl

podnikatelů a manažerů, kteří původně pocházeli z dělnických rodin, pozoruhodně velký.

Třídní hranice jsou často překračovány, především ve světě kapitalismu. „Náš dřívější předpoklad o nepřestupitelnosti třídních hranic pro jednotlivou rodinu neodpovídá skutečnostem. Nezměnitelnost třídních pozic je zdání, vyvolané pozvolností jejich proměn a velkou stabilitou třídního bytí jako takového a jeho společenského fluida... Jen fyzické individuum je třídně vrozeno, rodina nikoli.“ (Schumpeter 1953: 175)

Třídní struktura národa se mění rovněž tím, že se posouvá společenské postavení tříd jako takových mezi sebou. Třídní struktura není statická a není proto správné hovořit ani o vládoucí třídě. Příčinou, na niž koneckonců třídní fenomén spočívá, jsou rozdíly v individuálních schopnostech. Kdo si chce hrát s marxistickými protiklady individuální – společenské a subjektivní – objektivní, může, ale podstata je podle Schumpetera jinde.

4. Kapitalismus, socialismus a demokracie (1942)

Na jedné straně je *Kapitalismus, socialismus a demokracie* pojednání o politické filozofii či politické sociologii. Na druhé straně šlo o dílo, které mělo doplnit *Hospodářské cykly*. (1939) Zatímco v *Hospodářských cyklech* autor předpokládal, že ekonomické instituce kapitalismu zůstávají stejné, v *Kapitalismu, socialismu a demokracii* pohled na instituce výrazně zdynamizoval.

Kapitalismus, socialismus a demokracie je psáno s takovou vitalitou a elegancí, že může čtenář získat dojem, že autor prožíval šťastné období svého života. Ale nebylo tomu tak. Léta 1939-1945 patřila k nejhorším, které Schumpeter prožil. Koncem 30. let byl Schumpeter na Harvardu spíše nešťastný a měl spory s administrativou univerzity. Válečné události ho rovněž nenaplňovaly nadšením, i když v roce 1939 se stal americkým občanem.

V knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* (1942) předložil originální tezi o zániku kapitalismu. Dílo se skládá z pěti částí: I. Marxistická doktrína, II. Může kapitalismus přežít? III. Může socialismus fungovat? IV. Socialismus a demokracie a V. Historický náčrt socialistických stran. V komentářích o poválečném vývoji najdeme ve třetím vydání esej *Cesta k socialismu*. (1949)

4.1. Marxistická doktrína

Marxismem byl Schumpeter fascinován od mládí. Jako ekonom měl však problém včlenit Marxe do svého analytického rámce, neboť se inspiroval více Walrasem či Böhm-Bawerkem. Marxovo dílo rozdělil na příspěvek do ekonomické teorie, ekonomické historie, ekonomické sociologie a statistiky. Marxovu syntézu nepřijal, protože se v ní míchá ideologie a analýza.

Schumpeter byl oslněn Marxovou sociologií, zvláště teorií tříd a ekonomickou interpretací dějin. Marx zastával názor, že náboženství, metafyzika, umění, etika a politická vůle jsou převoditelné na ekonomické motivy. Snažil se odhalit ekonomické podmínky, které vytvářejí a způsobují jejich růst a úpadek. Výrobní formy a podmínky jsou fundamentální determinanty společenských struktur, které ústí do postojů, jednání a civilizace.

Schumpeter kritizoval Marxe za jeho směšování ekonomické a sociologické analýzy. Abychom udělali syntézu, není možné hodit ekonomickou teorii, sociologii a historii do jednoho pytle hegelovské filozofie a myslet si, že uvaříme geniální syntézu. Jedinou možností, jak interpretovat Marxovu teorii, aby dávala smysl, je pochopit, že Marx nebyl jen ekonom či sociolog, ale i prorok.

Marxismus je v jistém smyslu náboženství. Pro věřící zajišťuje naplnění konečných cílů, které včleňují význam života a jsou absolutními standardy, kterým lze soudit události a jednání. Z čistě vědeckého hlediska by nebylo možné vysvětlit nesmrtelnost marxismu. Marxismus je produkt buržoazního myšlení. Je vyjádřením přání utlačených, jde o autoterapeutický postoj neúspěšných. V tom tkví podle Schumpetera jeho úžasná síla.

4.2. Může kapitalismus přežít?

Poté, co ukázal povahu marxismu, nastoluje Schumpeter tradiční marxistickou otázku: může kapitalismus přežít? Na první pohled by se zdálo, že ano. Když protáhneme dosavadní hospodářský růst do budoucnosti, zdá se, že dalšímu fungování kapitalismu nic nebrání. Jenže to podle Schumpetera podceňujeme dynamiku kapitalistických institucí. Kapitalistická realita je v první řadě proces změny.

Překvapivá teze, kterou Schumpeter ve slavné knize hájí, zní, že kapitalismus v zásadě přežít nemůže – nikoli však kvůli svému selhání, nýbrž díky svým ekonomickým úspěchům. Tyto úspěchy podkopávají společenské instituce, které jej chrání a nevyhnutelně vytváří podmínky, v nichž není schopen žít, a které směřují k socialismu jako svému příbuznému.

„Můj konečný závěr (i když ne argument) se proto neliší od závěrů většiny socialistických autorů, zvláště marxistů. Aby bylo možno tento závěr přijmout, však netřeba být socialistou. Z prognózy nevyplývá nic ohledně žádoucnosti předvídaného běhu událostí. Předvídá-li lékař, že jeho pacient brzy zemře, neznamená to, že si to přeje. Člověk může socialismus nenávidět, nebo alespoň k němu přistupovat s chladnou kritikou, a přesto předvídat jeho příchod. To dělalo a dělá mnoho konzervativců.“ (Schumpeter 2004: 80-81)

Dynamiku kapitalismu popisuje Schumpeter jako proces *kreativní destrukce*. Teorie monopolní a oligopolistické konkurence a jejich populární varianty obvykle slouží k názoru, že kapitalistická realita je nepříznivá k maximální

výkonnosti při výrobě. Proti tomu lze ale namítnout, že tak tomu bylo vždy. Že by rozšíření monopolistických struktur zničilo konkurenci a zvrátilo tendenci k růstu, je nepravděpodobné.

Jako kapitalistický vývoj zničil feudální společnost, zničí jednou i sám sebe. Kapitalistický proces oslabuje instituce, které vyjádřily potřeby a způsoby skutečně soukromé ekonomické aktivity. Kde je nezruší, jako již zrušil svobodné smlouvání na pracovním trhu, dosahuje toho samého posouváním relativního významu existujících právních forem – např. v obchodním právu – vznik akciových společností.

Kapitalismus podle Schumpetera vytváří kritický rámec myslí, který poté, co zničil morální autoritu řady jiných institucí, se nakonec obrátí proti sobě samému. Kapitalista zjišťuje ke svému překvapení, že racionalistický postoj se nezastavuje u pověřovacích listin králů a papežů, ale pokračuje v útoku na soukromé vlastnictví a celou množinu buržoazních hodnot.

„V kapitalistickém systému existuje sklon k sebestrukci, která v ranějších stádiích může nabýt formu tendence k zastavení pokroku... Nejde však jen o destrukci kapitalistické, ale i o vznik socialistické civilizace. Oba procesy probíhají souběžně. Kapitalistický proces nejen ničí svůj vlastní institucionální rámec, nýbrž rovněž vytváří podmínky pro jiné uspořádání. Destrukce proto není to pravé slovo. Spíše bychom měli mluvit o transformaci.“ (Schumpeter 2004: 181)

4.3. Může socialismus fungovat?

Schumpeter zastává názor, že socialismus fungovat může. Ve 30. a 40. letech 20. století pozoruje, že socialismus má reálnou šanci. „Věci i duše“ jsou připraveny pro socialismus. Většina lidí ve všech třídách budou mírově kooperovat v přechodu k socialismu a je nepravděpodobné, že dojde k násilné revoluci. Přechod k socialismu proběhne hladce a elegantně, takže bude minimum ztrát energie a kulturních a ekonomických hodnot.

Ve stavu společenské nezralosti je nutné pro socialistickou stranu chopit se moci silou. Jakmile k tomu dojde, vzniknou obtíže. Věci a duše budou nuceny „kooperovat“. Vznikne diktatura a kriminální pronásledování oponentů. Sovětský svaz – i když západní socialisté se od něj distancují – je dokonalý příklad společnosti, kde došlo k přechodu k socialismu ve stavu nezralosti.

Schumpeter se odlišuje od neorakouských ekonomů, kteří dokazovali principiální nemožnost racionální kalkulace cen za socialismu. Kritizuje L. von Misesa a uznává argumenty Enrica Barone. Někdo může být přesvědčený socialista a přesto věřit, že socialismus je méněcenný. Jiný být socialistou nemusí, ale může se na základě pozorování historických tendencí domnívat, že socialismus přesto zvítězí.

Socialistická organizace není možná bez mocného a všezahrnujícího byrokratického aparátu. Byrokracie není překážka pro demokracii, nýbrž nevyhnutelný komplement k ní. Podobně je nevyhnutelný komplement k modernímu ekonomickému rozvoji a bude ještě podstatnější v socialistickém systému. Zralost implikuje, že odpor bude slabý a spolupráce bude pokračovat z větší části u všech tříd.

Socialistickou společnost chápe Schumpeter jako institucionální uspořádání, v němž kontrolu nad výrobními prostředky a výrobou samou drží centrální autorita a ekonomické věci ve společnosti patří do veřejné, nikoli soukromé sféry. V kapitalismu je tomu naopak – soukromé vlastnictví výroby a řízení výrobních procesů jsou dány soukromými smlouvami (nebo managementem či iniciativou).

V těchto definicích se nic neříká o politickém uspořádání. To může být demokratické i nedemokratické, teokratické či ateistické, hierarchické či proletářské. Schumpeter tedy věřil, že socialismus je slučitelný s demokracií a že přechod k němu proběhne spíše evolučním než revolučním způsobem.

4.4. Socialismus a demokracie

Socialisté vždy – s výjimkou pár syndikalistických skupin – tvrdili, že jsou ryzí demokraté. Ve skutečnosti jejich posvátné texty se hemží hesly jako revoluce a diktatura, takže vzniká dojem, že se většina socialistů nebrání použití násilí a teroru, aby zajistili socialistický ráj. Aby ukázal problém vztahu socialismu a demokracie, provádí Schumpeter myšlenkový experiment. (Viz Novák 2003)

Předpokládejme hypotetickou zemi, která demokratickým způsobem schválí pronásledování křesťanů, upalování čarodějnic a věznění Židů. Jistě bychom nesouhlasili s těmito praktikami jenom proto, že byly přijaty podle pravidel demokratické procedury. Ale položme si jinou otázku: dali bychom přednost *demokratickému režimu*, který by vytvářel takové výsledky, před *nedemokratickým*, který by se jim vyhnul?

Pokud to první, jsme více demokraté než liberálové. Pokud to druhé, jsme sice více liberálové než demokraté, ale chováme se současně jako horliví marxisté, kterým se nelíbí některé důsledky kapitalismu a jsou připraveni přijmout nedemokratické metody, aby jim zabránili. Existují určité ideály a zájmy, které zapálený demokrat staví nad demokracii, ale současně věří, že demokracie bude garantovat tyto ideály a zájmy jako svobodu svědomí, slova, spravedlnost a pod. lépe než alternativní režimy.

„Stejně jako každá jiná politická metoda ani demokracie nevede vždy ke stejným výsledkům, ani nepodporuje stejné zájmy a ideály. Racionální oddanost k ní tedy předpokládá nejen existenci mimoracionálních hodnot, ale také stav společnosti, v němž demokracie funguje přesně podle našich představ. Bez odvolání na určité období, místo a situaci jsou úvahy o demokracii a jejím

fungování nesmyslné a stejně nesmyslné jsou i argumenty proti ní.“ (Schumpeter 2004: 261)

Pojetí demokracie jako „vlády lidu“ je nedostatečné. Schumpeter kritizuje klasickou doktrínu demokracie, která vychází z obecného dobra a vůle národa. Ačkoli obecná vůle či veřejné mínění nějakého druhu může vznikat z nekonečně složitých jednotlivých a skupinových situací, vlivů, jednání a reakcí „demokratického procesu“, výsledek postrádá nejen racionální jednotu, ale i racionální sankci.

Jako alternativu nabízí autor teorii demokracie založenou na konkurenci o politickém vůdcovství. „Národ“ už nemá určitý názor o každé jednotlivé politické otázce. Výběr zástupců lidu už není sekundární jako v klasické teorii, kde jsou zástupci lidu vybíráni, aby pak realizovali obecné dobro. Demokracie je institucionální uspořádání k dosažení politických rozhodnutí, v nichž jednotlivci usilují o moc prostřednictvím konkurenčního boje o hlasy lidí.

4.5. Pochod k socialismu

Na závěr třetího vydání *Kapitalismu, socialismu a demokracie* zařadil Schumpeter esej *Pochod k socialismu*. (1949) Socialismus definuje jako organizaci společnosti, v níž jsou výrobní prostředky kontrolovány a rozhodnutí o tom, co, jak a pro koho vyrábět, jsou činěna veřejnou autoritou. Pochod k socialismu znamená přesun ekonomických vztahů lidí ze soukromé do veřejné sféry.

Socialismus nevylučuje decentralizované rozhodování v administrativním smyslu – stejně jako centrální řízení armády nevylučuje iniciativu velitelů různých skupin. Svoboda spotřebitelské volby a volba zaměstnání mohou, ale nemusí být v socialistických společnostech omezeny. Důvody, proč se kapitalistický řád promění v centralistický socialismus, jsou následující. (Schumpeter 2004: 454-457):

1. skutečný úspěch třídy obchodníků v rozvoji výrobních sil a fakt, že tento úspěch vytvořil nový životní standard pro všechny třídy, paradoxně podkopával společenskou a politickou pozici třídy obchodníků, jejíž ekonomická funkce navíc tenduje k byrokratizaci;
2. kapitalistický řád, který je bytostně racionální, má sklon rozšířit racionální návyky a tím zničit náklonnosti a zvyky nadřazenosti a podrázenosti, které jsou nicméně podstatné pro efektivní fungování institucionalizovaného vůdcovství;
3. kapitalismus pomohl vytvořit třídu intelektuálů, jejíž struktura zájmů vytvořila postoj odlišný a někdy nepřátelský ke kapitalismu;
4. v důsledku toho všeho množina hodnot v kapitalistické společnosti, ačkoli kauzálně vztažená k ekonomickému úspěchu, ztrácí vliv nejen na veřejné mínění, ale i na kapitalistické třídy samotné.

„Marx se mýlil ve své diagnóze způsobu, jímž se kapitalistická společnost zhroutí, avšak jeho předpověď, že se nakonec zhroutí, byla správná. Stagnacionisté se mýlí ve své diagnóze důvodů, proč by se měl kapitalistický proces zastavit, ale dostane-li se jim náležitá pomoci ze strany státního sektoru, jejich předpověď stagnace se ještě pořád může ukázat jako správná.“ (Schumpeter 2004: 466)

5. Recepty Schumpetera

Schumpeterovo dílo vyvolalo řadu reakcí – jak v ekonomii, politologii tak sociologii. Nelze plně souhlasit se Semmelem (1992), že obdivovatelé Schumpetera museli čekat na biografii o něm přes padesát let. Dílo a život Schumpetera zpracovávali ve druhé polovině 20. století např. Clemence a Doody (1950), Harris (1951), Schneider (1975), Heertje (1981), Augello (1990), Wood (1991) či März (1991).

Hlavní terč debaty o Schumpeterovi se soustřeďuje na jeho provokativní tezi o zániku kapitalismu. (Samuels 1985) Ačkoli kapitalismus a demokracie se vyvinuly souběžně z feudální společnosti, nebyla nikdy shoda na tom, že demokracie může přežít a dokonce kvést v socialistickém státě. Někteří souhlasí s tím, že případný zánik kapitalismu, který předpověděl Schumpeter, nebude nutně doprovázený koncem demokracie. Jiní oponují.

Ačkoli je Schumpeter citován především v ekonomické literatuře, sociologická dimenze jeho díla neunikla pozornosti. Jako sociologa vyzdvihli Schumpetera v západní literatuře Davis (1960), Eisermann (1965), McKee (1990) či Shionoya (1991). V 90. letech 20. století napsali sociologické monografie o Schumpeterovi např. Allen (1991), Bottomore (1992), Oakley (1990), Stolper (1994), Sweedberg (1991) či Shionoya (1997).

Intelektuální pozdvižení vyvolal Allen (1991), který odhalil antisemitské sklonky Schumpetera. Zatímco ve 20. a 30. letech se Schumpeter projevoval jako sympatizant klasického liberalismu a podnikatelského kapitalismu, koncem 30. let a během druhé světové podle něj několikrát projevily sympatie s nacistickým Německem, které vnímal jako ochranu před slovanským barbarstvím a bolševismem.

V Schumpeterových raných letech to byla liberální Anglie a jeho naděje byla přiblížit rakousko-uherský stát a ekonomiku bližší k britskému modelu. Jeho cílem bylo učinit z habsburského státu konstituční monarchii, podporovanou paternalistickou aristokracií a garantující kapitalistickou společnost. V roce 1906-1907 žil Schumpeter v Anglii, kde si vzal Angličanku a stal se anglofilem.

Během bonnské profesury se podle Allena začal Schumpeter více identifikovat s německým. Hitlerismus bylo pro něj nové „náboženství“, které může být poraženo jen jiným náboženstvím. Schumpeterovy proněmecké názory na

Harvardu byly známy, což byl důvod, proč v roce 1944 nebyl pozván na konferenci v Bretton Woodu (1944), která založila nový mezinárodně finanční pořádek.

Podobně Reder (2000) podezírá Schumpetera z antisemitismu. Během války zpytoval Schumpeter sebe a svůj způsob života. Označil se za „bezceňného, povrchního, marnivého snoba“. Jeho život byl „fiaskem“ a stejně tak práce. Někdy vybuchl v hněv a psal si do deníku nenávistné poznámky proti černochům, Židům a Rooseveltovi. Blízkým přátelům vykládal, že Roosevelt a Churchill toho zničili víc než Čingischán.

Stolper (1994) Schumpetera hájí proti obviněním z antisemitismu. Některé výpovědi Schumpetera se mohou z dnešního hlediska jevit poněkud antisemitské. Ale to zcela popírá historický kontext. Veškerá dostupná evidence dokládá, že Schumpeter netrpěl předsudky. Stolperova analýza „veřejného života soukromého muže“ zkoumá Schumpeterovo dílo na pozadí jeho významných životních událostí.

Thomas Bottomore (1992) si všímá Schumpeterova postřehu, že západní civilizaci podkopává racionalizace. Schumpeterovo pojetí racionality sdílelo společné rysy s idejemi Maxe Webera a Karla Mannheim. Všichni tři zdůraznili rozdíl mezi tradičními a racionálními formami sociálního jednání a popisovali racionalitu pomocí uvědoměle vybíraných prostředků a cílů.

Racionalizace nevysvětluje jen efektivní organizaci moderní nemocnice, ale rovněž vývoj expresivního umění i rozvoj demokracie a sociální kritiky. Důvod, proč kapitalismus nemůže přežít, je racionalizační účinek systému na lidské myšlení, které se vypořádává se vším tradičním. Pro dokonale racionalizované mozky neexistuje žádné ospravedlnění pro tradici ani kapitalismus.

Lze souhlasit s Jerry Z. Mullerem (1999), který připomíná ironický charakter knihy *Kapitalismus, socialismus a demokracie*, že není správné líčit Schumpetera jako socialistu, neboť jeho vztah k socialismu, zejména Marxovi, byl velmi kritický. Za spíše spekulativní lze však označit dojem Mullera, že u Schumpetera nachází nietzscheovské prvky, např. roli nadřazenosti jako zdroje kreativity.

Podobně jako v ekonomii a sociologii i v politické vědě existuje ohromný intelektuální vliv Josepha Schumpetera v posledním půlstoletí. Pojetí demokracie jako formu konkurence mezi elitami ovlivnilo poválečné sociální vědce a pomohlo vytvořit novou neklasickou teorii demokracie. V české literatuře se problémem zabývá Novák (2003), který však dává přednost Popperovi před Schumpeterem.

Je pochopitelné, že Schumpeterova koncepce demokracie měla takový vliv zejména v 50. a 60. letech, kdy se formovala politická věda, založená na empirii a hodnotové neutralitě. V *Kapitalismu, socialismu a demokracii* Schumpeter dezintegroval klasickou politickou teorii demokracie, nabídl snadno opera-

cionalizovanou definici demokratické metody a koncepci demokracie jako konkurence mezi elitami.

Pro Anthony Downse (1957) byla Schumpeterova základní analýza demokracie cennou inspirací v jeho ekonomické teorii demokracie. Seymour Martin Lipset (1960) přiznal, že svou definici demokracie převzal z díla Josepha Schumpetera a Maxe Webera. (Lipset 1960: 45) Schumpeterova elitní koncepce demokracie byla citována jako model demokracie i Robertem Dahlem (1956: 131), který ji však částečně zkritizoval.

Italský sociolog a politolog Giovanni Sartori (1993) odlišil dvě stránky demokracie – preskriptivní a deskriptivní. Schumpeter má podle Sartoriho zásluhu na rozvoji deskriptivní teorie demokracie – popisu, jak západní demokracie reálně fungují. Schumpeterův postřeh, že lid nevládne, ale vybírá vůdce, je přesný. Schumpeterova konkurenční (zpětnovazební) teorie demokracie však podle Sartoriho není celou teorií demokracie, chybí jí normativní dimenze.

Schumpeterovo pojetí ladilo s empirickými studiemi o volebním chování, které zjistily nízkou úroveň politických znalostí, zájmu a participace. Není však překvapivé, že současně vznikl i odpor k Schumpeterově koncepci demokracie. Kritici upozorňovali na omezení a konzervativní ideologické implikace teorie, která zdůrazňuje konkurenci mezi elitami místo reprezentace zájmů voličů.

Lze jen částečně souhlasit s Johnem Medearisem (1997), že Schumpeter nabídl vedle neklasické teorie demokracie jako konkurence mezi elitami i jinou teorii demokracie – společensky transformativní historickou tendenci k demokratickému socialismu. Schumpeter považoval podle autora politiku práce a reorientaci státní politiky během New Dealu za důkaz těchto tendencí, zvláště tendence k demokratické rekonstrukci na pracovištích.

Je sice pravda, že se Schumpeter zabýval osudem západního kapitalismu a že neviděl přímý rozpor mezi socialismem a demokracií, jeho definice demokracie obsažená v knize *Kapitalismus, socialismus a demokracie* je však dostatečně jasná: demokratická metoda je institucionální uspořádání k dosahování politických rozhodnutí, v němž jednotlivci získávají moc prostřednictvím konkurenčního boje o hlasy.

6. Schumpeter v kontextu světové sociologické teorie

Sociologové se shodují v tom, že společnost existuje díky spolupráci lidí a efektivní dělbě práce, z nichž však pramení určité sociální nerovnosti. Ve všech společnostech, snad s výjimkou nejjednodušších rodových společenství, si určité skupiny lidí snaží zajistit výhodnější sociální status na úkor ostatních. Otázkou zůstává, zda v jednotlivých společnostech a dobách převládá spíše konsensus nebo konflikt.

Schumpeter patří spíše ke konsensualistům, pro něž sociální nerovnosti jsou spontánní výsledky interakcí svobodných jednotlivců. Stratifikační systém pomáhá rozdělovat lidi tak, aby jednotlivé pozice byli obsazováni nejkvalifikovanějšími a nejschopnějšími. Touha po úspěchu je nejsilnější lidskou motivací a je motorem veškerého ekonomického, sociálního i politického života.

Z hlediska současných proudů v rámci teorie sociální stratifikace (Šanderová 2000) má Schumpeter nejblíže k tzv. hierarchickému přístupu. Přihlásil by se k představě, že ve vyspělých kapitalistických zemích převažují meritokratické (zásluhové) principy. „Americký sen“, jak se z chudého čističe bot stane vlastní pílí příslušník střední třídy nebo dokonce milionář, je sice možná zjednodušený, ale pravdivější než konkurenční výklady.

Hierarchický přístup předpokládá, že společnosti jsou sociálně otevřené a hranice mezi jednotlivými vrstvami propustné. Tento typ uvažování připomíná funkcionální pojetí stratifikace. (Blau – Duncan 1967) Ačkoli velké bohatství neznamená automaticky nejvyšší sociální status, dá se zjistit korelace mezi šesti ukazateli: profese, velikost příjmu, zdroj příjmů, typ domu, místo bydliště a vzdělání.

Z hlediska terminologie Pitirima Sorokina (1928) by Schumpeter chápal západní společnosti jako převážně mobilní, i když ne zcela. Sorokin ukazuje, že nikdy neexistovala společnost, která by byla zcela uzavřená, v níž by neexistovala žádná vertikální ekonomická, politická a profesní mobilita. Na druhé straně neexistovala žádná společnost, jejíž vertikální sociální mobilita by byla zcela svobodná a neexistoval by žádný odpor k přesunům.

Schumpeterova pozice je v souladu se Sorokinovým názorem, že jak vývoj společnosti postupuje směrem k moderní, rozsah sociální mobility se zvětšuje. Dokonce by možná i připustil tezi o rytmickém střídání období s vyšší a nižší vertikální sociální mobilitou. Přesto Schumpeter zdůrazňoval závažné rozdíly v mobilitě mezi kapitalistickými a jinými společnostmi.

Kapitalismus není kastovní systém, v němž je sociální status každého jedince dán tím, v jaké rodině či kastě se narodil. Kastovní společnost má nulovou sociální mobilitu, protože sociální status jedince je stejný jako status jeho rodiče. Jde o čistě sociálně uzavřenou společnost. Podobně pro feudalismus bylo typické zrození do určité třídy, z níž vymanit se bylo velmi obtížné.

Pro kapitalismus je naopak typické svobodné vstupování a vystupování ze svobodných kontraktů. Podle Schumpetera jde o systém s vysokou sociální mobilitou, kde talent, schopnosti a výkon jedince určují, jakou profesi a pozici ve společenském žebříčku si jedinec vydobude. Kapitalismus je z tohoto pohledu meritokratický (zásluhový) systém, nebo se mu alespoň blíží.

Ačkoli reálné společnosti jsou smíšené, někdy se více blíží společnosti askriptivní, jindy meritokratické, kapitalismus – alespoň podle Schumpetera –

přináší otevřený prostor každému člověku pro prosazení jeho hodnot, názorů a potřeb. Sociální status rodičů nehraje fatální roli. Protože sociální původ má v kapitalismu nižší vliv na aktuální sociální status, lze jej označit za společnost otevřenou.

Schumpeterovy stati k sociologii jsou vzdálené třídnímu modelu (Goldthorpe 1995), podle něhož současné západní společnosti nejsou společnostmi otevřenými a meritokratickými. Schumpeter by nepodpořil politické zásahy, které by mohly vést k větší rovnosti příležitostí, protože by je považoval za projev sociálně-liberální ideologie, která je v rozporu s moderním kapitalismem.

Ještě více by Schumpeter nesouhlasil s neomarxistickou teorií sociální stratifikace. Částečně by mohl přijmout závěr (i když ne argumenty) Erika Olina Wrighta (1994), že socialismus není jen morální ideál, nýbrž empiricky uskutečnitelná alternativa kapitalismu. Socialismus je u Schumpetera skutečně následovníkem kapitalismu, změna však neproběhne revolučně, nýbrž evolučně.

Zatímco Marx předpokládal, že ve vyspělém kapitalismu budou existovat pouze dvě třídy, které spolu svedou nesmiřitelný boj o charakter uspořádání společnosti, Schumpeter upozorňoval na to, že stratifikační systém vyspělých kapitalistických zemí této zjednodušené představě neodpovídá. Pro strategii kapitalistů a dělníků je v mnoha případech typická spíše kooperace než konflikt.

Schumpeter obohatil teorii sociální stratifikace upozorněním na roli intelektuálů jako potenciálních oponentů kapitalismu. Podobně jako Hayek (1949) či Berger (1993) i Schumpeter považoval intelektuály a experty za hlavního rivala kapitalismu. Výraznou roli zde hraje jejich vzdělání (intelektuálové většinou tíhnou doleva) i fakt, že jsou nejčastěji zaměstnání ve státním sektoru.

7. Závěr

Schumpeter je ojedinělou postavou nejen v ekonomii, ale i v sociologii. Ačkoli vystudoval ekonomickou teorii, odvážil se vstoupit do jiných oblastí společenských věd. Napsal tři velké články o sociologii, které jsou dodnes čtené a obecně uznávané jako vynikající příspěvky do oboru. Svým dílem *Kapitalismus, socialismus a demokracie* se navěky zapsal do dějin společenských věd.

Pareto rovněž vykonal známé příspěvky do sociologie a viděl sociologii jako doplněk k ekonomii. V jeho díle však nebyl pokus vytvořit spojení mezi ekonomikou a sociologií. Paretova díla v ekonomii a sociologii mohly být napsány pro praktické účely dvěma úplně odlišnými lidmi. U Schumpetera je tomu jinak. Jeho tři eseje o daňovém státu, sociálních třídách a imperialismu jsou výsledkem vědomého úsilí přiblížit ekonomii a sociologii k sobě navzájem.

Na konci 20. století jsme byli svědky kolapsu komunistických států v SSSR a střední a východní Evropě a znovuoobnovení otevřené společnosti a tržní

ekonomiky. Schumpeterova teorie o přechodu k socialismu tím byla zdánlivě zpochybněna. Přesto zůstává cennou intelektuální provokací, k níž se budou vracet generace společenských vědců, protože vyjadřuje dokonalou ironii dějin.

Schumpeter podobně jako Marx předvídal zánik kapitalismu a příchod socialismu. Kapitalismus však zemře nikoli proto, že by byl neefektivní, nýbrž kvůli svým úspěchům. Schumpeterova vize zániku kapitalismu a postupného přechodu k socialismu se zdá s odstupem více než půl století jako příliš odvážná. Lze ji však reformulovat tak, že nepopisuje život v reálném socialismu, nýbrž plíživou socializaci v západním světě.

Schumpeterův obraz demokracie je konzervativní, pro mnohé možná až reakční. Postřeh, že lid nevládne, ale volí politické vůdce, kteří vládou, je však přesný a stal se právem základem tzv. konkurenční teorie demokracie, již se inspirovala většina západních politologů. Z důrazu na reálné fungování západních demokracií místo idealizovaných konstrukcí se vyvinuly deskriptivní teorie demokracie.

V kontextu teorie sociální stratifikace je Schumpeter blízký hierarchickému přístupu, podle něhož je kapitalismus založen na meritokratických (zásluhových) principech. Schumpeter jako málokdo dokázal vyložit mimořádné úspěchy a výtěžky kapitalismu. V jeho pojetí je kapitalismus na rozdíl od feudalismu či komunismu otevřenou společností, která vykazuje vysokou míru vertikální mobility.

Marek Loužek (1975) působí jako analytik Centra pro ekonomiku a politiku v Praze. Přednáší ekonomii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a sociologii na Vysoké škole ekonomické v Praze. Knihy: Zapomenutá transformace (1999), Spor o metodu (2001), Populační ekonomie (2004), Rozšiřování EU z pohledu teorie veřejné volby (2004), Max Weber (2005). Řada odborných statí vydaných doma i v zahraničí. Editor řady sborníků Centra pro ekonomiku a politiku.

LITERATURA

- ALLEN, R. L., 1991: Openings Doors – the Life and Work of Joseph Schumpeter. New Brunswick, NJ, Transaction Publishers.
- AUGELLO, M., 1990: Joseph Alois Schumpeter – a Reference Guide. New York, Springer.
- BACKHAUS, J., 2004: Joseph Schumpeter's contributions in the area of fiscal sociology. *Journal of Evolutionary Economics* 14, č. 2, s. 143-160.
- BERGER, P., 1993: Kapitalistická revoluce: Bratislava, Archa.
- BLAU, P. – DUNCAN, O. D., 1967: The American Occupational Structure. New York, Wiley.

- BOTTOMORE, T., 1992: Between Marginalism and Marxism – the Economic Sociology of J. A. Schumpeter. New York, St. Martin's Press.
- CLEMENCE, R. V. – DOODY, F. S., 1950: The Schumpeterian System. Cambridge, Mass., Addison – Wesley.
- DAHL, R., 1956: A Preface to Democratic Theory. Chicago, University of Chicago Press.
- DAVIS, H. B., 1960: Schumpeter as Sociologist. *Science and Society* 24, s. 13-30.
- DOWNS, A., 1957: An Economic Theory of Democracy. New York, HarperCollins.
- EISERMANN, G., 1965: Joseph Schumpeter als Soziologe. *Kyklos* 18, č. 2, s. 288-305.
- GOLDTHORPE, J. H., 1995: Service Class Revisited. In: Butler, T. – Savage, M: (eds): Social Change and the Middle Classes. London, UCL Press, s. 313-329.
- HARRIS, E. (ed.), 1951: Schumpeter – Social Scientist. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- HAYEK, F. A. von, 1949: The Intellectuals and Socialism. *The University of Chicago Law Review*, s. 417-433.
- HEERTJE, A., 1981: Schumpeter's Vision. Capitalism, Socialism and Democracy after 40 years. New York, Praeger.
- KINDLOVÁ, E., 2001: Joseph A. Schumpeter. In: Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, Praha, C. H. Beck, s. 280-284.
- LIPSET, S. M., 1960: Political Man – the Social Bases of Politics. Garden City, NY, Doubleday.
- LOUŽEK, M., 2005: Max Weber. Praha, Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum.
- LOUŽEK, M., 2001: Spor o metodu. Praha, Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum.
- MÄRZ, E., 1991: Joseph Alois Schumpeter – Scholar, Teacher and Politician. New Haven, Yale University Press.
- MCKEE, D. L., 1990: On Schumpeter, Services and Economic Change. *American Journal of Economics and Sociology* 49, č. 3, s. 297-312.
- MEDEARIS, J., 1997: Schumpeter, the New Deal, and Democracy. *American Political Science Review* 91, č. 4, s. 819-832.
- MULLER, J., 1999: Capitalism, Socialism, and Irony – Understanding Schumpeter in Context. *Critical Review* 13, č. 3, s. 239-267.
- NOVÁK, M., 2003: Popper versus Schumpeter – srovnání dvou neoklasických teorií demokracie. *Sociologický časopis* 39, č. 1, s. 11-36.
- OAKLEY, A., 1990: Schumpeter's Theory of Capitalist Motion – a Critical Exposition and Reassessment. Aldershot, England, Edward Elgar.

PERMAN, D., 1985: Schumpeter's sociology of economics. The role of the "competent economist". *Economy and Society* 14, č. 4, s. 429-440.

REDER, M. W., 2000: The Anti-Semitism of Some Eminent Economists. *History of Political Economy* 32, č. 4, s. 833-856.

SAMUELS, W., 1985: A Critique of Capitalism, Socialism, and Democracy. In: Coe, R. D. – Wilber, Ch. K. (eds.): *Capitalism and Democracy – Schumpeter Revisited*. Notre Dame, Indiana, University of Notre Dame Press, s. 60-119.

SEIFERT, E. K., 1993: Zu einigen Neuerscheinungen über Joseph A. Schumpeter. *Archiv für Sozialgeschichte* 33, s. 664-670.

SARTORI, G., 1993: *Teória demokracie*. Bratislava, Archa.

SEMMELE, B., 1992: Schumpeter's Curious Politics. *Public Interest*, č. 106, s. 3-17.

SHIONOYA, Y., 1997: *Schumpeter and the Idea of Social Science. A Metatheoretical Study*. New York, Cambridge University Press.

SHIONOYA, Y., 1991: Schumpeter on Schmoller and Weber. *A Methodology of Economic Sociology. History of Political Economy* 23, č. 2, s. 193-210.

SCHNEIDER, E., 1975: *Joseph A Schumpeter*. Lincoln, Bureau of Business Research, University of Nebraska.

SCHUMPETER, J. A., 1908: *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie*. Leipzig, Duncker & Humblot.

SCHUMPETER, J. A., 1912: *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig, Duncker & Humblot.

SCHUMPETER, J. A., 1939: *Business Cycles I, II*. New York – London, McGraw-Hill.

SCHUMPETER, J. A., 1953: *Aufsätze zur Soziologie*. Tübingen, J. C. B. Mohr.

SCHUMPETER, J. A., 1927: Die sozialen Klassen im ethnisch homogenen Milieu. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 57, s. 1-67. Přetištěno in: Schumpeter 1953, s. 147-213.

SCHUMPETER, J. A., 1919: Zur Soziologie der Imperialismen. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 46, s. 1-39. Přetištěno in: Schumpeter 1953, s. 72-146.

SCHUMPETER, J. A., 1954: *A History of Economic Analysis*. New York, Oxford University Press.

SCHUMPETER, J. A., 1954: Max Webers Werk. In: *Dogmenhistorische und biographische Aufsätze*: Tübingen, J. C. B. Mohr, s. 108-110.

SCHUMPETER, J. A., 2004: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno, CDK.

SOROKIN, P., 1928: *Contemporary Sociological Theories*. New York, Harper.

STOLPER, W., 1994: *Joseph Alois Schumpeter. The Public Life of a Private Man*. Princeton, N. J., Princeton University Press.

SWEDBERG, R., 1991: *Joseph Schumpeter. His Life and Work*. Cambridge, UK, Polity Press.

ŠANDEROVÁ, J., 2000: *Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha, Karolinum.

WOOD, J. C. (ed.), 1991: *A Schumpeter – Critical Assessments*. New York, Routledge.

WRIGHT, E. O., 1994: *Interrogating Inequality. Essays on Class Analysis, Socialism and Marxism*. London, Verso.